

Schatten van de Esnoga

Na een verbouwing van twee jaar is de Portugese Synagoge in Amsterdam toegankelijk voor het grote publiek. Rappange en Partners was verantwoordelijk voor de restauratie van het monumentale complex. Ontwerpbureau Kossmann.dejong richtte een aantal museale ruimtes in, waaronder de 'schatkamers' met de schitterende collectie religieuze objecten.

Opdrachtgever **Cultureel Erfgoed Portugees-Israëlietische Gemeente Amsterdam (CEPIG)**
Architect **Rappange & Partners, Amsterdam**
Interieurarchitect **Kossmann.dejong, Amsterdam**
Concept interieur **Kossmann.dejong i.s.m. Joods Historisch Museum en Portugese Synagoge, Amsterdam**
Tentoonstellingsbouw **Heijmerink en Wagemakers, Nieuwegein**
Constructeur **EversPartners, Velsen-Noord**
Adviseur installatie **Houbolt Advies Installatie & Klimaattechniek, Rosmalen**
Adviseur bouw fysica **LBP Sight (bouw fysica), Nieuwegein**
Adviseur grond **HB Adviesbureau, Alkmaar**
Aannemer bouwkundig **Konst & van Polen, Westwoud**
Aannemer werktuigkundige installatie **Installatiebureau Rutgers, Blokker**
Aannemer elektrische installatie **Klaver Technisch bedrijf, Obdam**
Schilderwerk **Schildersbedrijf Rood, Spanbroek**
Lichtontwerp **Robert Jan Vos, Atelier Wegener**
Grafische vormgeving **Kossmann.dejong i.s.m. SAAR-ONTWERP, Haarlem**
Bewegwijzering **Riwi ColloType, Amsterdam**

De Portugese Synagoge of Esnoga was vanaf zijn voltooiing in 1675 twee eeuwen lang de grootste synagoge ter wereld. Het gebouw is sinds de 17e eeuw amper veranderd, en nog altijd in gebruik bij de Sefardische gemeente die destijds opdracht gaf voor de bouw: Kahal Kadosj Talmoej Tora. Als leidraad bij de verbouwing gold dan ook, dat de Esnoga toegankelijk moest worden gemaakt voor het publiek, maar in de eerste plaats religieus centrum moest blijven. Geen gemakkelijke opgave voor Rappange en Partners, dat in 2006 de besloten prijsvraag won voor de restauratie en mogelijke uitbreiding van het complex. Architect Kees Doornenbal: "Directe aanleiding voor de verbouwing was, dat de synagoge verzakt en een nieuwe fundering nodig had. Dat vonden wij op dit moment niet nodig, omdat het gebouw maar heel langzaam zakt; het wordt al dertig jaar gemontord. Na overleg met constructeur EversPartners hebben we de beslissing genomen om niet te funderen. Dat betekende, dat er meer geld overbleef voor bovengrondse ingrepen. Die hebben we uit respect voor het monument zoveel mogelijk onzichtbaar gedaan. Zo hebben we het gebouw aangepast aan de eisen van de brandweer, er moeten hier ook grote concerten kunnen plaatsvinden."

Doornenbal wijst op de maatregelen die nodig waren om de strenge beveiligingseisen te verenigen met de uitstraling van een publiek gebouw. "Het complex moest open zijn, en toch beveiligd. De entree bestaat daarom uit een sluis van kogelvrij glas." Wie eenmaal de driedubbele inspectie aan de ingang gepasseerd is, bevindt zich op het voorplein waar de Esnoga in volle glorie te bewonderen valt. Bouwmeester Elias Bouman had eerder gewerkt aan de Hoogduitse Synagoge, die tegenwoordig onderdeel vormt van het Joods Historisch Museum. Aansluitend bij de smaak van de Amsterdamse elite ontwierp hij voor de Portugees-Joodse gemeente een streng classicistisch gebouwencomplex. Het bezit overeenkomsten met reconstructies van de oorspronkelijke Tempel van Jeruzalem: een hoofdgebouw, omringd door een voorhof, afgeschermd van de straat door lagere bijgebouwen.

Damesgalerijen

Het interieur van de Esnoga is sinds 1675 amper veranderd: verwarming en electriciteit ontbreken, het gebouw wordt verlicht door honderden kaarsen in kandelaars en kroonluchters. Hoewel de buitenkant van de synagoge classicistisch is, heeft het gebouw

FOTO LINKS
De zilveritrine. Foto Thijs Wolzak

FOTO BOVEN
De Portugese Synagoge.
Foto Peter Lange (collectie JHM)

FOTO RECHTS ONDER
De synagoge wordt verlicht door honderden kaarsen. Foto Peter Lange (collectie JHM)

een gewelfd houten plafond, dat de bovenste rij ramen bedekt. “Waarom dit zo is gedaan, weten we niet” aldus Doornenbal. Het is een bijzondere ervaring om in een gebouw rond te lopen, dat eeuwenlang vrijwel onaangestast bleef: het voelt alsof je teruggaat in

de tijd. “De Teba en de Hechal – de kast waarin de Torarollen bewaard worden – zijn nog precies dezelfde, dat hebben we kunnen zien op oude gravures.” De Hechal is gemaakt van jacarandahout, en van binnen bekleed met zeldzaam zeventiende-eeuws goudleer. “Omdat

het gebouw niet verwarmd wordt, vallen luchtvochtigheid en temperatuur moeilijk te regelen”, legt Doornenbal uit. “Bij werkzaamheden in de jaren ’80 zijn er ventilatiekanalen aangelegd, waardoor de vochtbalans in de Hechal verstoord is. Dat had desastreuze gevolgen voor de Torarollen. We hebben alles daarom weer teruggebracht naar de oude situatie.” De hoger gelegen damesgalerijen bieden goed zicht op de grote ramen, waarvan de oorspronkelijke glas-in-lood vensters in het midden van de 18e eeuw zijn vervangen door een gietijzeren constructie uit één stuk. Aan de westkant van deze galerijen bevinden zich smalle wenteltrappen die steil omhoog voeren naar de zolder. Hier is tijdens de Tweede Wereldoorlog een deel van de religieuze objecten verstopt geweest. De enorme, donkere ruimte boven het tongewelf, vol verborgen hoeken en gaten biedt hier mogelijkheden genoeg voor. Doornenbal wijst op een zogenaamde ‘Keulse goot’, een overdekte houten goot waardoor regenwater van het dak via de zolder naar de dakgoot aan de buitenzijde van het gebouw kan stromen. “In 1930 werd dit gebouw een Rijksmonument. Toen is hier een

droge sprinklerinstallatie aangelegd, die bij brand aangesloten kon worden op de waterleiding.” Buiten op het dak wordt de enorme schaal van het gebouw pas echt duidelijk: de witte balusters die het dak omzomen, zijn manshoog. “We hebben veel aan de kapconstructie gerepareerd, het is een onbeschoten kap, dus kwetsbaar. We hebben de goten en de houtconstructies nagelopen, en waar nodig dakpannen vervangen.”

Wintersynagoge

De meest zichtbare ingrepen hebben plaatsgevonden in de bijgebouwen. Deze waren behoorlijk verzakt, ze stonden meer dan dertig centimeter uit het lood. “Hoewel er ter ondersteuning ooit al penanten aangemetseld zijn, bleven ze scheef staan. We hebben souterrains uitgediept om meer ruimte te krijgen, en een nieuwe kelder gemaakt voor de installaties.” De bijgebouwen bieden plaats aan verschillende belang-

rijke onderdelen van het complex: de Wintersynagoge en de bibliotheek, de bestuurskamer, het secretariaat en het archief, en het Mikwa ofwel rituele bad, dat dateert uit de periode 1892-1939 en deels nog in gebruik is. Verder bevinden zich in de bijgebouwen de Cabana of soeka: de loofhut waar gemeentelieden tijdens het Loofhuttenfeest kunnen eten. In de Kaarsenkamer wordt de voorraad kaarsen bewaard die nodig is om de synagoge te verlichten. Links van de ingang op het voorhof bevindt zich een open wasplaats, waar bezoekers hun handen wassen voordat ze naar binnen gingen. Ook de aangrenzende voormalige rouwkamer en Rabbinat zijn opengesteld voor het publiek. Rappange en Partners moest veel aandacht besteden aan de routing: zo waren voor de verbouwing de kantoren en de bibliotheek alleen toegankelijk via de Wintersynagoge. Dit probleem is opgelost door een aanpassing op het voor-

FOTO LINKS BOVEN

De bibliotheek, Ets Haim. Achteraan op de foto het nieuwe raam naar de binnenplaats.

Foto Peter Lange (collectie JHM)

FOTO LINKS ONDER

Toramantels in het wisseldepot.

Foto Thijs Wolzak

FOTO RECHTS

De boekenkasten zijn maatwerk.

Foto Peter Lange (collectie JHM)

plein, zegt Doornenbal: “We hebben een buitentrap toegevoegd zodat er een aparte opgang is en je niet meer door de Wintersynagoge hoeft.” De bibliotheek Ets Haim (Boom des Levens) bezit een bijzonder uitgebreide collectie manuscripten, die alleen op afspraak te bezichtigen is. Om het publiek toch een blik te gunnen op het interieur, is er een raam naar het voorplein gemaakt.

Schatkamers

Een bijzonder waardevolle toevoeging vormen de nieuwe depotruimtes, die ook te bezichtigen zijn door het publiek. Het Joods Historisch Museum, dat de collectie religieuze objecten beheert, wilde de depots toegankelijk maken. In de uitgediepte souterrainruimtes zijn zo echte ‘schatkamers’ ontstaan, waar je je kunt vergapen aan een van de grootste zilvercollecties ter wereld, aan eeuwenoude Torarollen en rijkbewerkte gebedskleden. Deze religieuze objecten vertegenwoordigen een enorme waarde, zowel in cultureel als in financieel opzicht.

Bureau Kossmann.dejong was verantwoordelijk voor de inrichting van de ruimtes. Kossmann.dejong staat bekend om zijn verhalende tentoonstellingen. “We willen de bezoeker onderdompelen in een andere wereld” zegt interieurarchitect Nienke van den Berg. “Het gebouw is de drager van de verhalen, die we naar voren brengen met ruimtelijke, grafische en audiovisuele middelen. Daarbij zijn wij de regisseur van het verhaal.” Kossmann.dejong begon twee jaar

geleden aan het interieur van de depots en van de museumwinkel. “We hebben veel samengewerkt met Rappange en Partners en met het Joods Historisch Museum.” Het interieur van de depotruimtes moest fungeren als drager van de collectie. “We hebben hier niet meer gedaan dan nodig was om de stukken zo goed mogelijk uit te laten komen. De boekenkasten, de vitrinekasten en de textielkasten vormen de vaste elemen-

ten van de inrichting, losse elementen zijn de sokkels voor de Torarollen en de houders voor de boeken. Alles is maatwerk, de ruimtes zijn zo klein, dat we moesten puzzelen om alle objecten er op een mooie maar ook hanteerbare manier in te krijgen. De collectie is immers nog gewoon in gebruik. Voor de textielcollectie hebben we kasten gemaakt, waarvan de laden beurtelings opengaan om steeds andere stukken te

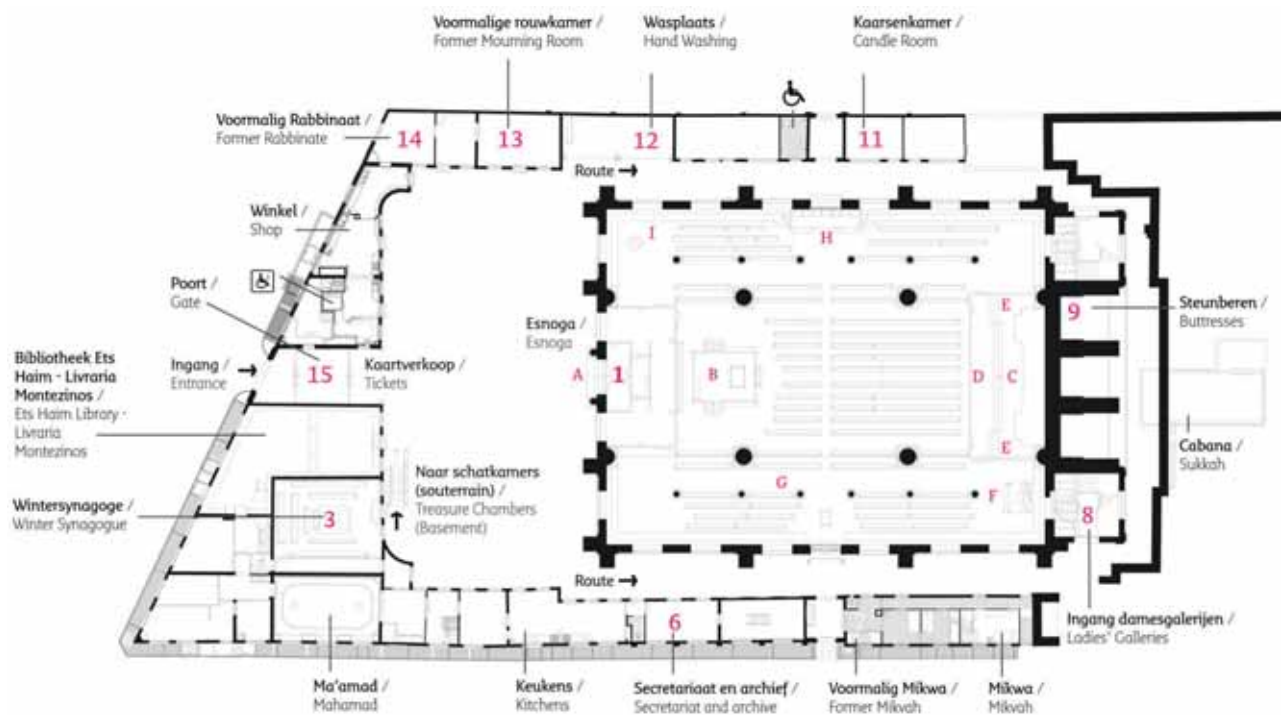

FOTO LINKS BOVEN
De textielcollectie wordt
getoond door steeds
andere lades te openen.
Peter Lange (collectie JHM)

RENDERING
Rendering van de
museumwinkel

TEKENINGEN
Plattegrond van
de synagoge en de
depotruimtes

kunnen tonen.” Omdat textiel en boeken zo kwetsbaar zijn, moesten de ruimtes geklimatiseerd worden, en mochten de gebruikte materialen geen schadelijke emissies uitstoten.

“We zijn nog op zoek naar een manier om bij de collectie passende informatie aan te bieden, in grafische of audiovisuele vorm. In een volgende fase zal dit gerealiseerd gaan worden”, aldus Van den Berg.

Feestdag

De ontwerpogave werd nog verder gecompliceerd door het feit, dat het niet om een ‘gewone’ museumcollectie ging. “Aan de ene kant zijn de depots de schatkamers waar het publiek langs loopt, aan de andere kant wordt de collectie nog gebruikt. In de tijd dat we hier aan het werk waren, zagen we hoe er voor bepaalde feestdagen objecten uit de depots werden gehaald om in de synagoge te gebruiken. Aan het begin van de tentoonstelling hebben we daarom een aparte ruimte ingericht als wisseldepot. Hierin laten we met objecten zien welke religieuze feestdag eraan komt. Zodra de objecten in gebruik genomen worden,

maken ze automatisch plaats voor een nieuwe presentatie. De bezoeker wordt zo betrokken bij de Joodse gebruiken en krijgt steeds een nieuw verhaal te zien.” Behalve voor de depots was Kossmann.dejong verantwoordelijk voor de inrichting van een aantal ruimtes in de bijgebouwen, waaronder de museumwinkel. “De winkel bevond zich in drie kleine ruimtes, Monumentenzorg wilde dat dit gegeven zichtbaar zou blijven. Om er visueel een eenheid van te maken, hebben we een eikenhouten schil aangebracht die alles met elkaar verbindt.” De voormalige Tahara kamer of rouwkamer en het voormalige Rabbinaat zijn ook gerestaureerd en worden later dit jaar door Kossmann.dejong ingericht. “We willen ook hier graag de verhalen achter de verschillende ruimtes en objecten zichtbaar maken”. Daarbij zullen audiovisuele elementen ingezet worden, maar op een ondersteunende manier. “We blijven altijd denken vanuit het verhaal, dat verteld moet worden.”

www.rappange.nl
www.kossmanndejong.nl

